

קהל עדת ישורון

י ר ו ש ל י ם

בס"ד

שעור מורינו הרב יהודה גנס שליט"א שבת כי תצא ע"ג:

א] "לא תתעב מצרי כי גר היית בארצו"¹. למדנו מכאן את גודל החיוב להכרת הטוב, הלא המצרים העבידו את ישראל בעבודת פרך ועינו אותם באופן נורא והשליכו את בניהם ליאור וכו' וכו', ואעפ"כ הכרת הטוב יש כלפיהם "כי גר היית בארצו".

גם במצוה לתת לבכור פי שנים המוזכרת בתחילת הפרשה, כתבו המפרשים שיש כאן ענין של הכרת הטוב של האב לבכור על כך שעשאו לאב, אף שלא עשה כן בבחירתו כלל.

[ובבעל הטורים כתב שבאותיות השורש של בכור ("בכר") רמוזה המצוה לתת לו פי שנים, שכן הב' היא השניה ליחדות והכ' לעשירות והק' למאות².

והנה במהרה"ל כתב כן גם על ענין הברכה שענינה ריבוי על הקיים³ ולכן שורשה אותיות "ברכ". יתכן א"כ שבכור וברכה שרשם אחד, שהבכור בזכות שאביו על ידו התברך ופרה ורבה נוטל אף הוא ברכה פי שנים].

ג] והנה לגבי מה שנאמר בפרשה "לא יוכל לבכר את בן האהובה... כי את הבכור.. יכיר" כתב ברמב"ן⁴ שיש כאן מצות עשה ולא תעשה, והמעביר את נחלתו מבנו הבכור אף שלא הועילו מעשיו עבר איסור, וכמו כן מצווה האב להודיע מי הוא הבכור כדי להנחילו פי שנים.

ואולם הרמב"ם לא מנאם למצוות בפני עצמם, וכלל הכל⁵ במצות הירושה (שנאמרה בפרשת פינחס), וכבר כתב שם בחינוך שלרמב"ם אין המצוה אלא על ב"ד לדון בדיני הנחלות ולא על האדם. ולפי זה מה שנאמר "לא יוכל לבכר..." לרמב"ם אינו איסור אלא מניעה שאין ביד האדם לעשות כן, וכן המצוה "כי את הבכור.. יכיר" הוא דין נאמנותו של האב על הבכור, ולא שהצטוה להכירו ולהנחילו.

[ולרמב"ן נאמר כאן גם מצוה וגם מניעה, וכמו שהוכיח בקצות החושן⁶, יעו"ש"ה].

ד] ויש להעיר כאן הערה מעשית בנושא כתיבת צוואות, שהכותב צוואה בערכאות בנוסח שהוא מצוה שאחר מותו תחולק הירושה באופן מסוים, מלבד שלא הועילו מעשיו בדין תורה, משום שלאחר מותו אינו בעלים כבר לצוות מה יעשה ממנו, ויצא א"כ שהוא גורם לגזול מהירשים את אשר זכו בו, אולם לרמב"ן לפעמים עובר גם בעשה ולא תעשה של "לא יוכל לבכר" ו"יכיר".

[ואמנם במקום שאין בכור ומחלק את הנכסים בין בניו שלא באופן שוה, מותר הדבר אף לפי דין תורה, וכמבואר בשלחן ערוך⁷].

ה] והדרך הראויה על פי דין התורה לכתיבת צוואה היא ע"י שנותן מתנה מחייו, בנוסח של "מהיום ולאחר מיתה", דהיינו שבגוף הדבר זוכה המקבל מיום כתיבת הצוואה⁸ והנותן משאיר לעצמו את זכות ההשתמשות ואכילת הפירות עד יום מותו.

כמו כן אם הצוואה נעשית כשהמצווה חולה בחולי שממנו חלילה לא יקום, מועילה היא באופנים שונים מדין מתנת שכיב מרע⁹.

ו] [גם באופן הנ"ל אף שמעשיו קיימים לא תמיד נכון הדבר שהרי "כל הנותן נכסיו לאחרים והניח הירשים... אין רוח חכמים נוחה הימנו"¹⁰].

¹ דברים כ"ג ח'.

² בספרי הליקוטין כתבו כן בשם הגר"א, אולם הדברים כבר כתובים בבעל הטורים.

³ דוגמא לדבר מצינו אצל אלישע "מה אעשה לך הגידי לי מה יש לך בבית" [מלכים ב' ד' ב].

⁴ בפירוש התורה [דברים כ"א ט"ז-י"ז] והשגותיו על ספר המצוות להרמב"ם בסוף חלק מצוות ל"ת בשכחת הלאוין שכתב ששכח הרמב"ם מצוה י"ב.

⁵ ספר המצוות עשה רמ"ח.

⁶ סימן רפ"א ס"ק א'.

⁷ חו"מ רפ"א א'.

⁸ כשנעשו הקנינים הראויים לכך.

⁹ ויש בזה הרבה תנאים, וכמובן שאין כאן המקום לפרוט את פרטי הדינים בזה.

¹⁰ שו"ע חו"מ רפ"ב א'.

קהל עדת ישורון

י ר ו ש ל י ם

אלא דבאופנים שונים דנו הפוסקים להתיר, כגון במשייר חלק לירושה ובנותן צדקה, עיין שו"ת חתם סופר (חו"מ סימן קנ"א).

ז] והנה האופן הנ"ל מועיל רק לגבי נכסים שהיו בידו, אולם לגבי נכסים שיקנה אחר הצוואה לכאור' אין אפשרות לצוות עליהם, שהרי "אין אדם מקנה דבר שלא בא לעולם", ועל כרחו יטלום היורשים".

ולא רק בנכסים שודאי לא היו בידו בשעת הצוואה אלא כל נכסים שיש מקום להסתפק שמא לא היו בידו בשעת הצוואה יטלום היורשים, שהרי אין בכח מקבל המתנה להוציא מספק מיד היורשים.

ח] אולם רבותינו שבאשכנז מצאו פתרון לבעיה זו בנוסח "שטר חצי זכר", לכתוב שהנותן מתחייב לפלוני סך גדול מאוד וזמן הפרעון הוא סמוך למיתתו, אולם מתנה שבאם יורשיו יקיימו את צוואתו ויתנו לפלוני כך וכך וכך בין מנכסים שבאו לעולם ובין מנכסים שלא באו לעולם יפטר מהחוב. (ובאופן זה אין בעיה שאין אדם מקנה דשלא בא לעולם, שהלא לא הקנה את הנכסים שלא באו לעולם אלא התנה את ביטול החוב בנתינתם).

ט] ויש לדון מדוע אין כאן נידון של "ברירה" דהלא לא קבע זמן לחוב אלא קבע שזמנו הוא סמוך למיתתו, ומכיון שאין ידוע מתי ימות לכאור' הוי ברירה¹¹, וכנותן גט שיחול שעה אחת קודם מיתתו¹².

[ואולם מצינו נוסחאות שונות של שטרי חצי זכר, יש שכתבו נוסח של התחייבות כנ"ל, ויש שכתבו נוסח של הודאה שהנותן מודה שהוא חייב לפלוני סך כך וכך, וכל השאלה היא כמובן רק על אלו שכתבו נוסח של התחייבות].

אולם נראה שמכיון שהנותן מודה שכבר היום הוא חייב את סכום זה, אלא שזמן הפרעון יהי סמוך למיתתו אין כאן חסרון של ברירה, דברירה אינה רק כשעיקר זמן החלות אינו ברור, ודוק.

י] העולה מכל הנ"ל, שהבא לכתוב צוואה, טוב יעשה אם לא יעשנה רק אצל עורך דין כדי שיהיה לה תוקף חוקי, אלא שיתיעץ גם עם דיין המומחה לכתובת הצוואה, משום שהדינים איך תחול הצוואה על פי דין תורה רבים מאוד.

גם יש להעיר, שאף המצווה כדין ונותן נכסיו מחיים ראוי שישאיר מעט בהם יקבל הבכור פי שנים כדי שיקיים את המצווה להנחיל לבכור פי שנים, לשיטת הרמב"ן הנ"ל שהאב מצווה בזה, וכמו שכתב בספר גשר החיים.

יא] ויש לדון עוד בדין כסף המונח בחשבון בנק, האם יש זוכה בו הבכור פי שנים, דהלא קיי"ל שאין הבכור מקבל בראוי כבמוחזק, ש"בכל אשר יצמא לו" נאמר, ועל כן בהלוואות שיש לאדם אצל אחרים זוכה הבכור כפשוט, ומעתה צ"ע אם כספים הנמצאים בבנק דינם כהלוואה או פקדון¹³. (וכפי הנשמע יש בזה מנהגים שונים בבתי דינים).

ובפשטות היה נראה שמאחר שאין הבנק צריך להשיב את אותו הכסף שקיבל שוב אין זה פקדון אלא הלוואה. אלא דמה שיש לדון בזה בבנקים בארץ שעסקיהם נעשים ע"פ היתר עיסקא, שבו נאמר שהכסף יהיה חציו בפקדון וחציו בהלוואה (דהיינו שאף אם יוציאו את הכסף יזכו לו בתמורה נכסים תמורתם), שלכאור' לפי"ז יקבל הבכור פי שנים מחצי מהסכום המונח בבנק.

אלא דיש לדון בזה, דמאחר שרוב רווחי הבנק הם מהלוואות, וא"כ אף את כספו של המפקיד הם מלוים בשליחותו בהיתר עיסקא, ויוצא א"כ שגם מחצי הפקדון שלו נשאר רק חצי בפקדון, ודוק, וצ"ע בזה לדינא.

¹¹ ועיין קצה"ח סימן רפ"ב ס"ק א' שלענין ממון אמרי' שאין ברירה, ואכ"מ.

¹² יעוין גיטין כה:.

¹³ ופשוט שלענין דין תורה אין נפ"מ אם הבנק מכנה את זה בשם פקדון או הלוואה, אלא איך הדבר נקבע ע"פ גדרי התורה.